

Parenteze jako prostředek hierarchizace publicistického textu

Parentheses as a Means of Hierarchizing Journalistic Texts

PETRA PAŤCHOVÁ

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8134-4216>
E-mail: petra.patchova@pedf.cuni.cz

Abstract: The text deals with parentheses as a means of text hierarchization, i.e., the gradation of meaning in statements and texts, which allows the author to present selected information as less important, supplementing the basic message, or, conversely, to emphasize it and draw attention to it. We base our analysis on contemporary journalistic texts for the purposes of a thesis (Paťchová, 2013), which was continuously updated between 2015 and 2020.

During the research of available literature and the subsequent classification of individual excerpts, it became apparent that there is no uniform concept of the interpretation of parentheses/insertions; the available concepts are rather general, and the criteria on the basis of which individual authors define parentheses/insertions do not agree or even contradict each other.

The concept of parentheses is significantly influenced by the work of J. Hrbáček (1994), who contrasts parentheses with so-called relieving. Both phenomena are characteristic of the journalistic style, in which authors commonly and extensively use graphic symbols—dashes, parentheses, and colons—within the vertical structure of the text.

Abstrakt: Text pojednává o parentezi jako prostředku tzv. hierarchizace textu, tedy významového odstupňování výpovědi a textu, které umožňuje autorovi vybrané informace prezentovat jako méně důležité, doplňující základní sdělení či je naopak zdůraznit a upozornit na ně. Vycházíme z analýzy současných publicistických textů pro potřeby diplomové práce (Paťchová, 2013), jednak průběžně aktualizované v letech 2015–2020.

Při rešerši dostupné literatury a následné klasifikaci jednotlivých excerpt se ukázalo, že neexistuje jednotné pojetí výkladu parenteze/vsuvky; dostupná pojetí jsou spíše obecná a kritéria, na základě kterých jednotliví autoři parentezi/vsuvku vymezují, se neshodují, nebo si dokonce odporují.

Do pojetí parenteze výrazně zasahují práce J. Hrbáčka (1994), který parentezi konfrontuje s tzv. reliéfizací. Oba jevy jsou charakteristické právě pro publicistický styl, v němž autoři v rámci vertikálního členění textu běžně a v hojně míře využívají grafické znaky – pomlčky, závorky a dvojtečky.

Keywords: parenthesis (parenthetical insertion), textual hierarchization, semantic text structure, journalistic style, vertical text structuring, graphic devices, textual relieving

Klíčová slova: parenteze (vsuvka), hierarchizace textu, významová struktura textu, publicistický styl, vertikální členění textu, grafické prostředky, reliéfizace

Konstituování pojmu parenteze v české lingvistice

Na parentezi je v české lingvistice pohlíženo z pohledu syntaktického, stylistického a textového. Z hlediska syntaktického najdeme první zmínky u F. Kopečného (1962), který pracuje s širokým pojetím parenteze, přičemž tak označuje všechny výpovědi připojené bez syntaktického začlenění bez zřetele na umístění. Naopak V. Šmilauer (1969) považuje umístění za hlavní charakteristický rys parenteze a samostatně o tomto jazykovém jevu pojednává v oddíle „vsouvání“, přičemž vsouvání označuje jako nulový syntaktický vztah. Parentezi objasňuje jako vedlejší myšlenku, která je vložena do hlavního sdělení tak, že přerušuje organické pásmo řeči. Autor ji klade v případech, kdy dodatečně připojuje nějaký detail, něco vysvětluje, omlouvá se za použitý výraz, dále tehdy, vyjadřuje-li citový vztah k obsahu či se rozmýšlí nad správností údaje nebo výrazu. V neposlední řadě má parenteze funkci kontaktní, umožňuje autorovi textu dovolávat se adresáto-

vých zkušeností nebo ho vyzvat k zamyšlení apod. (Šmilauer, 1969). V. Šmilauer rozděluje parenteze do dvou skupin. Za prvé jsou to parenteze příležitostné, které jsou aktuální, dané situací, a za druhé uvádí parenteze ustálené a kleslé, ve většině případů lexikalizované, vyjadřující například jistotní modalitu. Jedná se o případy časté právě v publicistickém stylu, jako například *jak známo*, *jak je vidět* apod., do této skupiny řadí i výrazy typu *bohudík*, *bohužel* ad.

Nejpodrobnější analýzu a popis parenteze provedla ve své monografii *Parenteze v současné češtině* Blažena Rulíková (1973). Autorka definuje parentezi jako výpověď vloženou bez syntaktického začlenění a specifikuje charakteristické rysy parentetických výpovědí. Za jeden ze základních rysů parentetických struktur uvádí skutečnost, že vsunutím vedlejšího sdělení do struktury základního sdělení dochází k přerušení syntaktické návaznosti započaté výpovědi. Tento rys parentetických výpovědí označuje jako „přetínající charakter vložení“ (Rulíková, 1973, s. 25). Hlavními aspekty pro vymezení parenteze jsou podle Rulíkové způsob připojení, obsahová souvislost, obsahová náplň a umístění vzhledem k základní výpovědi. Zde uvádí umístění v interpozici jako jediné možné.

Pro tuto práci je významné, že na závěr B. Rulíková připouští formální podobnost volně připojeného sdělení (tedy sdělení v postpozici) a sdělení vloženého. Jako možné řešení navrhuje vytvoření a zavedení nového termínu (jiného než vsuvka) pro volně připojená sdělení, nebo doporučuje alespoň odlišení obou různých jevů odpovídajícími přívlastky (vsuvky konstrukční, syntaktické a vsuvky tematické, promluvové; viz podrobněji Rulíková, 1973, s. 35). Jak je patrné, odlišení se týká především českého termínu vsuvka, který je v české lingvistice používán zejména v souvislosti s vloženými výrazy přerušujícími syntaktickou návaznost základní výpovědi. Parenteze se v historii chápala širěji, což umožňovalo zahrnout do termínu mimo jiné i výpovědi volně připojené.

Na problematiku parenteze a dalších volně připojených a vložených výrazů v textu poukazuje i *Mluvnice češtiny 3* (1987), a to z hlediska souvětí a dále v rámci textové syntaxe. V obecném pojednání

o souvětí (*Mluvnice češtiny 3*, 1987) se problematice parenteze věnuje J. Hrbáček. O parentezi se zmiňuje v souvislosti se souvětným spojením výpovědí, přičemž zdůrazňuje, že ani formální prvky, odpovídající charakteristice souvětí, nezaručují, že se o souvětí skutečně jedná. Konkrétně to dokládá na příkladu volně připojených (parentetických) výrazů s formou věty uvozené hypotaktickými spojovacími výrazy. Takováto spojení, zahrnující juxtaponované věty připojené k báze výpovědi volně, jen na základě asociačních vztahů, a věty parentetické, postrádají podle J. Hrbáčka jakýkoliv ze sémantických mezipropozicních vztahů, které jsou k realizaci souvětí nezbytné. O větách parentetických dále píše, že to jsou takové, které „představují sdělení z jiné promluvové roviny, přetínající sdělení věty rámcové (mohou být nejen v interpozici, ale též v antepozici nebo postpozici): Polsko, nelekejte se prosím, mělo 93 politických stran“ (*Mluvnice češtiny 3*, 1987, s. 445).

V mluvnici *Čeština – řeč a jazyk* (2000) popisuje J. Hrbáček parentezi z hlediska formálního. Zdůrazňuje, že sdělení z vedlejší promluvové linie v interpozici a antepozici se funkčně nijak výrazně neliší, ale přesto se od sebe odlišují. Vymezuje parentezi právě na základě umístění ve větě a poukazuje na to, že „přetíná syntaktickou strukturu výpovědi“ (Čechová a kol., 2000, s. 278). Vyzdvihuje její aktualizací funkci v textu.

K problematice parenteze se v *Mluvnici češtiny 3* vrátila i B. Rulíková. Nepodává zde však samostatný výklad o parentezi, ale řadí ji do skupiny syntakticky nezačleněných výpovědí. Termín parenteze dále neužívá a daný jazykový jev popisuje formulacemi jako například *volně připojené a vložené výrazy v textu*, *nesouvětně připojené složky v textové jednotce*, *nesouvětně připojené výrazy*, *sdělení z vedlejší promluvové linie* apod. Ve svém příspěvku vyzdvihuje především společné znaky všech typů nesouvětně připojených vět a výrazů, které převažují nad specifičností vyplývající z pozice a způsobu připojení. Dále poukazuje na skutečnost, že „volně připojené a vložené výrazy v textu jsou významné z hlediska obsahové struktury a hierarchizace

textu, tedy že umožňují zapojení vedlejší obsahové linie do hlavního sdělení“ (*Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 678).

Skutečnost, že B. Rulíková nezavádí v *Mluvnici češtiny* 3 sjednocující termín pro volně připojené výpovědi a neakcentuje nevhodnost užívání termínu parenteze pro sdělení z vedlejší promluvové linie jak vložené, tak volně připojené za hlavní sdělení, přináší do odborné literatury pojednávající o tomto jazykovém jevu jisté nejasnosti, a to patrně i proto, že termín parenteze (a vsuvka) je – vzhledem k jeho užívání v pracích z následujících let – zažitý.

Příruční mluvnice češtiny (2003) se o vsuvce zmiňuje okrajově v poznámce o spojování vět v souvětí:

Vsuvky přerušují základní linii promluvy sdělením z jiné myšlenkové roviny: Žurnalista má, jak známo, vždycky naspěch.; Petr se – a vím to zcela bezpečně – minulý týden rozvedl (s. 556).

Z hlediska stylistického nacházíme zmínky o parentezi ve všech hlavních přehledových monografiích publikovaných koncem 20. a začátku 21. století. J. Chloupek se v práci *Stylistika češtiny* (1991) zabývá parentezí v rámci textové syntaxe a zohledňuje především možnosti obohacování textu. Poukazuje také na souvislost s publicistickým stylem a předkládá pojem *parenteze specificky publicistické*. J. V. Bečka (1992) na prvním místě charakterizuje vsuvku (parentezi) jako sdělení přerušující souvislý proud řeči, které není s větou syntakticky spjato. Tímto sdělením může být nějaké doplnění, dodatek, vysvětlivka, připomínka či poznámka k obsahu věty. Jako doplnění či dodatek může autor zamýšlet i syntakticky začleněnou složku výpovědi, tedy větný člen. Takové větné členy nabývají podle J. V. Bečky povahy parenteze svou platností, nikoliv však po stránce formální; i proto je autor označuje jako tzv. sekundární parenteze. E. Minářová v *Současné stylistice češtiny* (Čechová a kol., 1997) poukazuje na parentezi v souvislosti s publicistickým stylem a jako parenteze specificky publicistické označuje sdělení vyjadřující postoj autora nebo někoho jiného k obsahu sdělení či jeho formě. Podle Minářové umožňuje autorovi druhá vložená komunikační linie opírat se o názor autority a vkládat cizí názory (Čechová a kol., 1997). I přes jistý sklon ke

frazeologizaci určitých formulací převažuje u tohoto jazykového jevu charakter prostředku stylové aktivizace v textu, jak uvádí Minářová.

Diplomová práce L. Janíkové *Parenteze z hlediska stylového* (2009) přináší na základě rešerše literatury pět zásadních kritérií pro posuzování parenteze. Daný jev se podle jejího soudu musí nacházet v interpozici, nezačleněný do syntaktické struktury základní výpovědi, dále musí vykazovat obsahovou souvislost se slovem či částí bázevých výpovědi, nikdy však nenavazuje na celou bázevou výpověď a je graficky či zvukově oddělen.

Z hlediska textového se vedle zmíněných autorů parentezí zabývá rovněž Bohumila Junková, jež pojednává o parentezi v publikaci *Jazyková dynamika současné publicistiky* (2010). Práce se zaměřuje na publicistické texty z lexikálního hlediska, přičemž v kapitole *Konkurentní jazykové a grafické* je věnována značná pozornost právě parentezi. Při popisu vertikálního členění upozorňuje na využívání různých typů a druhů písma, jeho velikosti a barvy a v souvislosti s členěním textu při vkládání dodatkových komentářů a vsuvek akcentuje i užívání interpunkčních znaků. Pro naši práci je pozoruhodný hlavně fakt, že B. Junková pracuje s termínem parenteze a jako hlavní rozlišovací aspekt užívá právě interpunkční znaky a jejich funkci ve větě. Zároveň pomíjí formální charakter parenteze (způsob připojení, konstrukční typ ad.) a aspekt umístění sdělení z vedlejší promluvové linie nezmiňuje vůbec. Za parentezi tak označuje jak sdělení vsunutá do hlavního sdělení:

Co by byli Američani bez Phelpse (plavec s osmi zlatými, rychlejší než vydra), provokují Číňané,

tak sdělení volně připojená:

Fakt je lepší počkat, jak se dohodne Vladimír Vladimirovič s Barackem Barackchovičem (tatínek prezidenta USA se také jmenoval Barack Husain Obama).

Neukotvenost pojmu vsuvka/parenteze

Jak z výše uvedeného stručného přehledu literatury zabývající se problematikou parenteze (vsuvky) vyplývá, názory na její formální

vymezení se liší, případně je autoři vůbec nezohledňují. V podstatě docházíme pouze k závěru, že parenthese – jako sdělení vedlejší – není do základní výpovědi syntakticky začleněná, což ovšem neplatí absolutně vzhledem k příkladům, které výše uvedení autoři ve svých výkladech používají. Jednotliví autoři nezávisle na sobě označují jako parenthese i případy, které ostatní autoři vylučují apod.

Nedostatečnost tohoto výkladu potvrzuje i náš výzkum, který po aplikaci základních kritérií odhalil velké množství útvarů, které jsou svou formou a zejména funkcí parenthesi velmi blízké, avšak nesplňují všechna kritéria vymezená pro její charakteristiku. Jedná se například o obsahově vedlejší sdělení umístěné v postpozici, obsahové věty uvozené zájmenným příslovcem *jak* a spojkami *aby* a *-li* či jejich asyndetickou formu a věty uvozené vztaznými výrazy *což*, *čímž* a *příčemž*.

K určení těchto sporných případů vedly až práce J. Hrbáčka v *Mluvnici češtiny 3, Nárys textové syntaxe* a článek *Reliéfizace výpovědi a textu* (1994), které podávají komplexní popis českého souvětí. J. Hrbáček upozorňuje v souvislosti s problematikou parenthese i na nepřesnosti uváděné ve studiích ostatních autorů a představuje pojem reliéfizace výpovědi a textu. Definuje jej jako „komunikačně významové odstupňování výpovědi nebo textu grafickými a zvukovými prostředky, aniž se přitom poruší syntaktická struktura výpovědi nebo textu“ (Hrbáček, 1994b, s. 67).

Shrnutí poznatků a východiska pro analýzu

Na základě poznatků vyplývajících z rešerše odborné literatury považujeme za vhodné zachovat stávající pojem parenthese a jeho rovnocenný český protějšek vsuvka. Domníváme se však, že laická i odborná veřejnost přistupuje k parenthesi při produkci i percepci textu z funkčního hlediska a vnímá ji jako komunikačně-pragmatický prvek. Tím rozumíme zejména fakt, že namísto syntaktického (formálního) hlediska, které určuje parenthesi na základě jejího umístění, je akcentován její doplňující, dodatkový charakter.

Tento závěr potvrzují i výsledky analýzy současných publicistických textů, která prokázala nezanedbatelný výskyt volně připojených prvků v postpozici, tedy za základní výpovědí, ačkoliv ostatní charakteristiky tohoto sdělení se jednoznačně shodují s tzv. pravou parenthesí.

Z výše uvedeného vyplývají tyto charakteristické znaky parenthese:

1. Z hlediska formálního/syntaktického:

- a) možná forma nevětná, větná, souvětná, v případě větné podoby je možné uvození podřadicími spojovacími výrazy (nejedná se ovšem o větu vedlejší, J. Štěpán o nich hovoří jako o polovedlejší větách; Štěpán, 2011),
- b) připojení k základní výpovědi bez možnosti určení formálně syntaktického vztahu uvnitř (souvětné) výpovědi, případně jde o specifický nulový vztah, tzv. vsouvání.

2. Z hlediska funkčního/komunikačně pragmatického:

- a) obsahová souvislost vždy jen s částí základní syntaktické konstrukce,
- b) tzv. „volné“ připojení nebo vložení, určené volnější obsahovou souvislostí s informacemi z základní výpovědi a signalizované při čtení zvukovými prostředky, jako je rovná melodie, hlubší tón a rychlejší tempo, v psaném textu pak vyznačené graficky především závorkami a pomlčkami,
- c) vyjadřuje doplňující, dodatkové sdělení týkající se obsahu nebo formy základní konstrukce, které nenáleží do hlavní promluvové linie,
- d) prostředek pro významové odstupňování textu/výpovědi.

Dále se (nejen) v publicistickém stylu oddělené interpunkčními znaky (pomlčky, závorky, dvojtečka) setkáváme s níže uvedenými výrazy, které jsou u některých autorů určované jako parenthese. K nim zaujíráme takováto stanoviska:

- Věty uvozené zájmenným příslovcem *jak* jsou vsuvkami jen v případě, vztahují-li se pouze k části základní syntaktické konstrukce, nikoliv k celé základní výpovědi, a jejich pozice je tedy pevně

daná. V ostatních případech jde o tzv. obsahové věty s převráceným syntaktickým vztahem.

- Podobně se vyskytují tzv. *komentující závislé věty* uvozené výrazy *jestli, -li, pokud a aby* připomínající svou formou parentezi. Ty ovšem komentují větu řídící jako celek a v mluvnicích jsou určovány jednotně jako věty závislé. O parentezi se tedy nejedná.
- Věty uvozené vztahným zájmenem *což, čímž, přičemž* jsou souvětí, jedná se o vedlejší větu navazovací.
- Pokud je syntaktická konstrukce členěna prostřednictvím pomlček, závorek či dvojtečky, ale je zde patrný jakýkoliv formální syntaktický vztah a zároveň se nejedná o asyndetické připojení, mluvíme o tzv. *reliéfzaci textu* dle teorie J. Hrbáčka (1994a, b).
- Taktéž identifikujeme i apozici oddělenou výše uvedenými interpunkčními znaky namísto tradičních čárek jako *apozici reliéfzovanou*.

Analýza nasbíraného materiálu

Analýza prokázala, že interpunkční znaky jako pomlčky, závorky, dvojtečka případně čárka se užívají pro oddělení sdělení jak připojených volně, bez syntaktického vztahu, tak syntakticky začleněných. Níže uvádíme stručný přehled a kategorizaci nalezených jazykových jevů. Zvolenou metodou sběru jsme dosáhli celkového počtu 2176 větných a souvětí konstrukcí obsahujících hledaný jazykový jev, a to v poměru 66 % (1441) – výrazy syntakticky začleněné, reliéfzované ku 34 % (735) – výrazy připojené bez syntaktického vztahu.

Výrazy připojené bez syntaktického vztahu

Parenteze

Z konečného počtu 605 volně připojených a vložených výrazů vyšlo najevo, že převážná většina těchto výrazů přináší doplňující, dodatkové sdělení, tzv. doplňující sdělení věcně obsahové (četnost

výskytu 427). Další typ, autorské komentující poznámky, se vyskytoval výrazně méně (171).

V analyzovaných publicistických textech se vyskytují tři typy doplňujícího sdělení věcně obsahového. Prvním typem jsou dodatky popsané B. Rulíkovou (1974, 1987), které bychom mohli označit jako tradiční (252), jako druhý typ se jeví případy specifické, podmíněné typem textu, ve kterém se nachází (175), třetím jsou dodatky apozičního typu (49).

Mezi tradiční dodatky řadíme *doplnění*, další rozvití části obsahu báze výpovědi (110), zpřesnění (49), vysvětlení (34) a asociační typ s velmi volnou souvislostí (6). Volba interpunkčního znaku u tohoto typu dodatkového sdělení odpovídá obecným charakteristikám. Většina případů je umístěna do závorek (78), které jsou typické pro sdělení vedlejší, méně důležité; většina zbývajících excerpt je od báze výpovědi oddělena pomlčkami (29), minimum jinak (dvojtečka 1, středník 1, čárka 1). Co se týče formy, jsou tyto dodatky většinou povahy větné (96), ve čtyřech případech je nevětný výraz rozvitý vedlejší větou, zbytek jsou výrazy nevětné (10). Dodatky jsou do báze výpovědi začleněny většinou prostřednictvím koreference. Z hlediska umístění *doplňující sdělení věcně obsahové* nezapadá do teorie o přetínajícím charakteru parenteze/vsuvky a poměrně častým výskytem za báze výpovědi (33), potvrzuje odklon od formálního hlediska k hledisku komunikačně-pragmatickému; např.:

Kafka odjel asi měsíc po Puině zmizení do baltských lázní Müriz – obvykle se uvádí, že za sestrou Elli a její rodinou, která tam tehdy pobývala. Výzkum srovnával i vědomosti čtrnáctiletých – Češi si podle autorů vedli nadprůměrně, skončili 18. z 36 zemí, ale ve srovnání s deset let starým hodnocením se zhoršili.

Z nasbíraného materiálu je patrné, že volbou parentetické formy doplňujícího sdělení věcně obsahového se autor snaží vyhnout stylistické neobratnosti, jako je například opakování věty vedlejší přívlastkové:

Pro pěstování na polích schválila Unie pouze dvě odrůdy – kukuřici, která se používá převážně pro krmné účely (pěstuje se ve Španělsku, Česku, Portugalsku, Rumunsku a několika dalších státech, celková výměra však není velká), a brambor pro výrobu technického škrobu,

či využívá její aktualizací funkce:

Zviklaný osud múzy, šansonierky a příležitostné herečky (hrála například v brilantní Marii Antoinettě Sofie Coppolové či v Godardově Made in USA), s níž si kromě drogové závislosti krutě pohrála i rakovina, je naprosto opačný, než zažila postava maloměstské Maggie. Zátarasas vedou návštěvníka rozbahněnou cestou kolem rybníčku na prostranství (pozemek získal za stokrát od sympatizující sousedky, na převod bunkru čeká) s pečlivě zastřiženým trávníkem a složitým systémem pěchotních zátarasů z ostatních drátů a traverz.

Z kontextu je zjevné, že autor volí doplňující sdělení čistě dle svých preferencí a vědomě vyjadřuje svůj postoj či hodnocení daného obsahu. Může tak např. věcně naznačit konfrontaci, poukázat na nesrovnalost či upozornit na nejasnost. I v těchto případech je užito větné formy a sdělení jsou umístěna do závorek. Věty jsou připojeny na základě koreferenční návaznosti lexikálně či stejným nevyjádřeným předpokladem:

V jeho týmu nebyli ekonomové (Klaus jich měl na rozdávání), právníci, bankéři ani diplomaté. Na fotografii kamene nalezeného na skládce zeminy v pražských Vysočanech (kámen pochází z Brumlovky) vidíme zkamenělou součástku počítače typu šot.

Zpřesnění jako dodatek k bázevé výpovědi se v analyzovaném materiálu nacházelo poměrně často (49). Většina byla umístěna do závorek (41), zbývající byly odděleny pomlčkami (7) a čárkou (1). Do této skupiny řadíme dodatková sdělení udávající procentuální hodnotu:

Do roku 2007 se obavy poněkud snížily (55 procent možnost útoku připustilo), mezidobí však státní bezpečnostní složky využily k rozšíření svých kompetencí,

– konkrétní částku:

[...] takže většina studentů si musela kurzy platit (v Praze 30 tisíc korun za čtyři týdny) ze svého.),

– časový údaj:

Blesková návštěva na otočku – jen o něco více než čtyři hodiny – taková byla veřejší cesta nejvlivnější evropské političky Angely Merkelové do Prahy,

– počet lidí:

Imigranti nebo příslušníci etnických menšin (ve Finsku se jedná především o 290 000 Švédů a zhruba 10 000 Romů) mohou navštěvovat „přípravku“, kde se během jednoho roku naučí finsky,

– a jiné:

Letos je to například nevázané „divadlo noir“ John Sinclair v režii Petry Tejnorové či scénická kompozice Vetřelec, využívající prvky pohybového i konceptuálního divadla, v níž režisér Jiří Adámek zkoumá možnosti práce s hercem (tentokrát s herečkou jedinou, Kristinou Maděricovou).

Jak je i z vybraných příkladů zjevné, v této skupině převládají vložené výrazy nevětné povahy (41) nad větnou formou (8), přičemž všechny větné parenteze byly umístěny v závorkách.

Další početnější skupinou jsou dodatková sdělení přinášející vysvětlení nějaké informace z bázevé výpovědi (34). Opět převažuje umístění do závorek (30) proti oddělení pomlčkami (4). V této skupině je poměr mezi větnou a nevětnou formou vyváženější, ale i přesto převládá nevětná forma (20 ku 14). Převažuje obsahová souvislost s předcházejícím výrazem (anaforická návaznost):

V loňském roce odebrala inspekce 393 vzorků masa z provozoven v celé zemi, 40 z nich bylo nevhodných ke spotřebě (prošlé datum spotřeby, nazelenalá barva, oslizlost), dva obsahovaly bakterie salmonely,

nad návazností kataforickou:

Její oficiální videa mají na YouTube milióny zhlédnutí a až do června letošního roku byl její videoklip Bad Romance (více než 300 milionů kliků) nejčastěji zhlédnutým videem všech dob (než ho sesadila teenagerská hvězdička Justin Bieber), její twitter čte více než 1,5 miliónu lidí, kteří dostávají zprávy o tom, jaké zpěvačka doporučuje laky na vlasy, případně jak dopadla operace jejího otce.

Asociační typ byl v excerpovaném materiálu zastoupen málo (6). Takto vložené či připojené výrazy přinášejí obdobně jako dodatková sdělení nějakou informaci navíc, v tomto případě však s bázevou výpovědí souvisí velmi volně:

Počasí je sice většinu roku deštivé (univerzita má dokonce vlastního psychologa pro studenty z jižní Evropy, aby jim pomohl vyrovnat se s ošklivým podnebím), ale od jízdy na bicyklu málokoho odradí.

Druhým vymezeným typem jsou parenteze tzv. *specifické* (četnost výskytu 175). Tyto parenteze jsou vázány na typ textu, ve kterém se nacházejí, a zároveň každý tematicky zaměřený článek tyto parenteze obsahuje v hojně míře. Jedná se až na malé výjimky o výrazy nevětné, evokující autorovu snahu po co nejúspornějším vyjádření nezbytných informací. Všechny nalezené dílčí typy jsou uváděny v závorkách, pouze v jednom případě je parenteze oddělená od báze výpovědi pomlčkou. Jak jsme uvedli výše, pokud bychom excerpovali všechny parenteze tohoto typu, jejich počet by byl o mnoho vyšší. Pro potřeby výzkumu však vybíráme pouze průkazné množství, protože se dané typy ve většině případů opakují. L. Janíková (2009) tyto výrazy za pravou parentezi nepovažuje a řadí je na pomezí apozice a parenteze. Označuje je jako *i d e n t i f i k a c i*. Odůvodňuje to zejména tím, že tyto výrazy nijak výrazně nepřerušují báze výpovědi a vzhledem ke své povaze mohou stát i na konci výpovědi. My se ovšem umístění v interpozici jako vymezujícího rysu parenteze vzdáváme a znovu připomínáme fakta o nevětných/slovních parentezích, uvedená J. Hrbáčkem v mluvnici *Čeština – řeč a jazyk* (2000, s. 279), a tyto výrazy mezi parentezi řadíme. Četnosti výskytu je kvůli výše uvedenému spíše orientační, ale vzhledem k jednotnému přístupu při excerpaci přece jen dosvědčující. Nejčastěji (50) se vyskytují parenteze uvádějící politickou příslušnost zmiňovaných politiků, což odpovídá i frekvenci článků týkajících se politické scény v excerpovaném materiálu. Umístění závisí na poloze jména daného politika, vždy se jedná o kontaktní návaznost. Nejvíce se setkáváme se zkratkou dále nerozvitou:

Podle průzkumů veřejného mínění má Jaroslav Palas (ČSSD) velkou šanci vystřídat ve vedení Moravskoslezského kraje Evžena Tošenovského (ODS).

V případě politické strany Strana zelených se vyskytuje i plné znění: *Ministerstvo školství včera dokončilo program, kvůli kterému musela odstoupit ministryně Dana Kuchtová (Strana zelených)*. V případě výčtu politiků téže strany, je identifikace uvedena za posledním zmíněným a obsahuje shrnující výraz:

Nejlépe z dotazování vyšli hejtman Jihočeského kraje Jan Zahradník, moravskoslezský hejtman Evžen Tošenovský a Ivan Kosatík z Olomouckého kraje (všichni tři ODS).

Uvádění pracovního zařazení už není tak časté (4):

S pokračováním ředitelek „rebelských“ divadel se evidentně nepočítá, Daniele Šálkové (Divadlo v Dlouhé) a Doubravce Svobodové (Divadlo Na zábradlí) přišel dopis, v němž... Já bych jich pár znal: Zuzana Šmídová (OECD), Michaela Erbenová (MMF), Jana Matesová (Světová banka, ministerstvo školství), Kateřina Šmídková (ČNB), Hanka Poláčková-Brixí či Olga Jonášová (Světová banka).

Ve člancích o sportu je běžné, že se v závorkách uvádí příslušnost ke klubu daného sportovce. Autoři kulturní rubriky často využívají parenteze k uvedení bibliografického údaje, a to v různých formách. Většinou se však jedná o rok vydání, případně vydání české verze doplněné o nakladatelství, autora, pokud není zmíněn v hlavní linii, či originální název:

První román Návrat do Crow Lake (Crow Lake, 2002, česky Knižní klub 2008) psala pět let a další tři roky jej neúspěšně nabízela různým nakladatelstvím.

Rok vzniku se uvádí formou parenteze i u zmiňovaného filmu či výtvarného a jiného díla:

Ještě v Polsku natočený Nůž ve vodě (1962) mu otevřel cestu k mezinárodnímu publiku, Hnusem (1965) jej spolehlivě šokoval a poté vytvořil nestárnoucí satanistický horor Rosemary má děťátko (1968) či skvělý film noir Čínská čtvrt' (1974).

Vedle toho umožňuje parenteze autorovi připojit přesnou adresu zmiňované instituce:

České muzeum výtvarných umění (ČMVU) najdete ve třech domech v Husově ulici (č.p. 19–21) už pětatřicet let.

či datum konání uvedené akce:

První z nich volí například 18. mezinárodní festival BITEF v Bělehradu (15. – 30. 9.), který si k oslavám své plnoletosti nadělil hned dva projekty...

Časté je také uvedení jména herce nebo herečky za filmovou, seriálovou či divadelní rolí:

Čtyřicátník Jacob (Mads Mikkelsen) vypadá na první pohled jako ideální prototyp do promofilmu nějaké charitativní organizace, zastřešující vzdělávací programy ve třetím světě.

Běžně se užívá parenteze k uvedení životopisných dat či aktuálního věku zmiňované osoby:

Thomas Bernhard (1930–1989) je jednou z nejvýraznějších a nejprovokativnějších postav rakouské literatury. Rodina, otec Stelian Covaciu (43), matka Georgina (37) a čtyři děti, měla v Rumunsku sice dům, ale neměli tam práci ani co jíst.

Ve člancích s tematikou týkající se např. automobilismu se setkáváme s uvedením výkonu:

Změny jsou i v motorizacích – volit bude možné mezi 1,2litrovým benzínovým motorem s časováním sacích i výfukových ventilů (69 kW a průměrná spotřeba 5,0 l/100 km) a 1,3litrovým dieselovým motorem DdiS (55 kW, 4,2 l/100 km).

Třetí typ, který patří do skupiny doplňující sdělení věcně obsahové, jsou dodatky tzv. *apozicičního typu* (četnost výskytu 49). Ačkoliv jsou tyto parenteze svou funkcí v zásadě totožné s vybranými typy v rámci adordinační skupiny, řadíme je k parentezi pro jejich syntaktickou nezačleněnost. Více než v předcházejících typech je zde zřejmá snaha po stručnosti vyjádření, některé výrazy nabývají až heslovitého charakteru. V drtivé většině se takto umísťují do závorek výrazy nevětné formy. V excerpovaném materiálu se vyskytují výrazy vyjadřující úplný výčet entit souhrnně označených předcházejícím výrazem (4):

Zaslouží si proto prostor, který jí věnujeme (s. 12, 16–19, 36–41), i nasazení silného kvarteta našich autorů (Tabery, Spurný, Kundra, Švehla).

Častější jsou ale vložené nebo připojené výrazy vyjadřující výčet neúplný nebo alespoň svou nezačleněností neúplnost evokující. Ač bez lexikální signalizace, výrazně tyto výčty připomínají exemplifikaci s uvozením např.:

Herec a jeho cíl není jediná příručka herectví za posledních dvacet let, pár se jich objevilo: svůj předmět pozorují z různých úhlů, zaměřeny jsou tu teoretičtější, tu praktičtější (Vostrý, Martinec, Vinař). U Michalkova nepřekvapí, že nahromadění epizodních symbolů (ptáček uvězněný v tělocvičně, zářící ikona Panny Marie, pes

probíhající troskami města) vede k přespříliš nastavovanému závěru a že jeho záliba v bodrém rozprávění postav způsobuje přílišnou rozmáchlost filmové narace.

Dále nezačleněné prvky do základní linie vyjadřují identifikaci zmiňované osoby prostřednictvím (uměleckého) díla:

Jednoduchá, čistá variace romanopisce Chabona (Úžasná dobrodružství Kavaliera a Claye – Pulitzerova cena; česky Odeon 2004) na téma poslední případ Sherlocka Holmese se vyznačuje uměřenou hravostí, něžným vtípem a stínem sentimentu.

Objevila se i klasifikace bez syntaktického začlenění:

Byl jsem při té příležitosti osloven v televizním pořadu spolu s Markem Raditchem (šéfkuchař a šéf našeho soutěžního týmu), kdy se i u nás stanou ze skvělých kuchařů celebrity.

Jak bylo výše naznačeno, celkový počet autorských komentujících poznámek je ovlivněn výklady v *Mluvnici češtiny 3* (1987), které se týkají obsahových vět uvozených zájmenným příslovcem *jak*, tedy konstrukcí s převráceným syntaktickým vztahem mezi větou nadřazenou a podřazenou, komentujících závislých vět a vět uvozených vztažným zájmenem *což* a jeho variantami. Autoři *Mluvnice češtiny 3* tyto případy považují za syntakticky začleněné, i když neodmítají jistý vsuvkový charakter těchto vět. Běžně jsou však i v pozdějších pracích tyto věty řazeny k parentezi. Po vyřazení těchto případů můžeme konstatovat, že autorské komentující poznámky se v excerpovaných materiálech nacházely celkem ve 171 případech, z toho – při zachování typologie B. Rulíkové (1987) – poznámky spojové: 27, stylizační/formulační: 165 a kontaktové: 7.

Při bližší charakteristice nalezených parentezí tohoto typu je zjevné, že autoři jen minimálně zapojují do textu subjektivizující prvky, jak byly dříve autorské komentující poznámky chápány. Poznámky přibližující čtenáři osobnost autora, jeho názory či postoje týkající se obsahu či formy sdělení se vyskytují ojediněle a spíše slouží autorovi k vytváření vlastního stylu (např. články Jiřího X. Doležala). Výjimečně je v těchto případech užito první osoby singuláru, o něco více poznámek obsahuje predikát v první osobě plurálu, většina je však v trpném rodě či ve tvaru přechodníku přítomného rodu mužského.

S p o j o v é poznámky vyjadřují modalitu sdělení s odkazem na vlastní či čtenářovy zkušenosti, pramen sdělení (6):

A než se sešla „zejma se zajmou“ (předpokládáme, že tak to říká Krakonoš), tak se z téhle místní kuriozity stal sběratelský artikl.

Prostřednictvím komentujících poznámek vkládá autor do textu hodnocení, a to věcné:

U ilegální emigrace je tento poměr 57 (špatně) – 32 (není problematická). Rodí se z přímočarých konfliktů, v nichž má obvykle každý svou pravdu, ke smíru a následné spolupráci se vdova s advokátkou musejí prokousávat za cenu ústupků a kompromisů, které je mohou sblížit (hádky v závěru filmu je opravdu silná), nebo citově zabarvené: Literatura mlčenlivého národa se rozhodně nenachází v krizi (závist, závist), proto jí budeme věnovat hlavní téma některého z dalších čísel A2.

S t y l i z a č n í / f o r m u l a č n í poznámky jsou charakteristické tím, že usnadňují čtenáři orientaci v textu, komentují způsob vyjádření či zvolený výraz nebo umožňují autorovi text aktualizovat, něčím ho zpestřit, ozvláštnit. Jedná se o nejvíce zastoupený typ ze skupiny autorských komentujících poznámek. Četnost výskytu je 135 případů z celkového počtu 175. Více než jinde jsou tyto parenthese vyjadřovány ustálenými konstrukčními typy se sklonem k automatizaci a frazeologizaci. Tyto parenthese často obsahují sloveso mluvení (či jiného smyslového slovesa nahrazujícího verbum komunikace) v trpném přičestí či přechodníku, které implikují objektivitu a nestrannost a nahrazují první osobu: ... *řečeno politicky nekorektně autorčinými slovy*, ... *z odstupu viděno*, ... *tak říkajíc*. Tyto parenthese jsou navíc v textu odděleny často jen čárkami (61), což signalizuje plynulejší zapojení do báze výpovědi než pomlčky (20), závorky (41) či dvojtečka. Nejčastějším typem jsou poznámky týkající se užitého výrazu či komentující způsob vyjádření (43):

V zemi, kde tyto prestižní noviny doporučují text, pro nějž jsou vědci z IPCC „zhovadilí panikaři“ (autor chtěl patrně napsat „panikáři“, ale stejně jako jinde v jeho textu zapracovala nesnesitelná lehkost klávesnice), zatímco pro jiné jsou ekologové převlečení marxisté a Rusku panuje „totalita“, se nelze divit ničemu.

Oproti ostatním typům parenthese nacházíme v této skupině i početnější zastoupení parentez, které souvisejí s následujícím výrazem (13):

Lumetův pevně ukotvený svět západní společnosti se v Michalkovově verzi rázem roztrhne do prostoru, v němž (slovy jednoho z porotců) je zákon mrtev, neboť v něm nezbylo nic lidského,

nejednou uvedeném doslovně jako citace v uvozovkách.

K o n t a k t o v é parenthese jsou, jak se zdá, taktéž záležitostí spíše mluveného projevu než psaného textu. Analýza prokázala pouhých 11 případů. Jedná se většinou o přímé oslovení adresáta ve druhé osobě plurálu:

Musím se přiznat, že jsem pár michelinových restaurací navštívil. V Monaku, v Itálii, v Anglii, samozřejmě v kolébce gastronomie ve Francii (Provence, Paříž, Savojské Alpy), ve Švýcarsku a Německu – ale věřte, že fakt není hvězda jako hvězda. Někteří čeští politici (dosadte si je do obrázku sami) si takovou kresbu nepochybně zaslouží, protože politiku jako „umění možného“ nám předvádějí občas opravdu nemožně. Countryman má s koněm asi tolik společného jako já s Johnym Cashem (ne, opravdu nechtějte, abych zpíval).

Dále se vyskytovaly řečnické otázky:

Crystal Castles překonávají tuto nostalgii punkovou syrovostí (neříkají snad pankáči No future?), jinak jsou ale hrdí nositelé všežravé estetiky „cokoliv zafunguje“. Podivní vyslanci (koho jiného než vlády?) vytrvale pouštěli malé dávky hrůzy s jistotou, že nakonec u někoho zaberou.

Mezi excerpty se objevily i případy, které nazýváme charakterizující citáty. I přes velmi nízký počet ve vztahu k celkovému počtu excerpt, vymezujeme tuto skupinu kvůli její specifičnosti jako samostatnou. V podstatě se jedná o převrácený vztah mezi jednotlivými složkami parenthese označované B. Rulíkovou jako *uvozující základní sdělení*. V tomto případě do závorek autor vloží nikoliv uvození, ale přímou řeč, která charakterizuje zmiňovanou osobu:

Werichovi bylo v té době prakticky zakázáno hrát i publikovat („i kdybych napsal Bídňiky nebo Hraběte Monte Christo, tak bych nenašel nakladatele“), zatímco Vostokovy pracovní plány hatila hospodářská krize ve Spojených státech. Tu se prezentuje jako podnikatel („nechci být bohatý, ale jsou tu nové podniky“), tu jako politik („nechci být hrobař společného státu“). Pak si také „vyzkouší podstatu kapitalismu“

a založí investiční fond Trend. Když v něm pak zahučí miliarda korun, tváří se: já nic, já muzikant.

Do této skupiny spadá i sdělení interpretující, objasňující obsahbázové výpovědi:

Z druhé strany může existovat odpor proti základně motivovaný nikoli odkazem k dílčímu prostoru („klidně, ale ne na našem dvorku“), nýbrž k celosvětové bezpečnosti.

V publicistických textech se samozřejmě v hojné míře vyskytují i textové orientátory. Nejčastěji jsou tyto odkazy využívány autory různých úvodníků či editorialů, kdy odkazují na jednotlivé články v rámci aktuálního čísla daného periodika. Nejvíce se setkáváme s odkazem na konkrétní stránku/stránky:

Proto se také tématu českého předsednictví EU věnujeme na několika místech: v článku Silvie Lauder (s. 16–19), komentáři Marka Švehly (s. 12) a poznámce Jacquese Rupnika (s. 15), eseji Petra Placáka (s. 62) a ve volnější souvislosti také v analýze rusko-německých vztahů naší redaktorky Anneke Hudalla (s. 30–31).

Další uvedené příklady už nejsou výhradně záležitostí úvodníků, ale i tam se s nimi často setkáváme. Užívá se *viz*, na snímku, *více*:

Stačí se podívat na náš filmový průmysl, kterému teď razantně prospějí takzvané pobídky, jež si u politiků filmaři prosadili až po dlouhých letech přesvědčování (viz článek na s. 69).

Dále jsou časté odkazy na starší články či čísla:

Rozhovor Viliama Bucherta s Petrem Koubským, odborníkem v oblasti moderních technologií (MF DNES 16. června), se pokouší dobrat hranic internetového vpádu do lidského soukromí.

Setkáváme se i s odkazy na webové stránky:

V dnešní době nejpronikavěji působí na Portálu české literatury (www.czlit.cz), kde především jeho pravidelná rubrika Pondělník je pro každého českého intelektuála pravidelnou dávkou emocí.

Výrazy této skupiny mohou orientovat čtenáře v rozložení stránky či upřesňovat odkaz zmíněný vbázové výpovědi:

Nyní nemocí trpí odhadem 35 milionů lidí (počty najdete vpravo). Pokud jste ochotni nám napsat, kde ve vaší vsi či městě není A2 k dostání, ač by měla být, pošlete mu onu cennou informaci na adresu distribuce@tydenikA2.cz nebo použijte webovou stránku tydenikA2.cz (rubrika knihkupectví).

Z celkového množství 81 textových orientátorů jsou pouze dva případy odděleny od bázové výpovědi pomlčkou, ostatní, jak je z uvedených příkladů zřejmé, jsou umístěny do závorek. Pokud budeme *viz* chápat jako ustálenou formu, která už v běžném užití ztratila funkci výpovědi, jediným větným vyjádřením odkazu na konkrétní stranu je příklad uvedený níže. Právě ten je oddělen pomlčkou. Připouštíme ovšem, že oproti ostatním uvedeným příkladům, má tato konstrukce silný vsuvkovitý charakter:

Výtvarný redaktor Petr Vaňous reportuje z vídeňské expozice o práci režiséra Rainera Wernera Fassbindera, autora filmového projektu Berlin Alexanderplatz – odpověď na soutěžní otázku, jak se jmenuje autor předlohy filmu, naleznete na straně 8.

Závěr

Tento článek si kladl za cíl vyjasnit pozici syntakticky nezačleněných výrazů v textu, které jsou oddělené od základní syntaktické struktury prostřednictvím interpunkčních znaků pomlček/pomlčky, závorek, dvojtečky a ve speciálních případech i čárky/čárek.

Na základě studia odborné literatury a analýzy nasbíraného materiálu jsme zjišťovali vztah mezi vloženou (parentetickou, vsunutou) výpovědí a výpovědí volně připojenou za základní výpověď a snažili jsme se zaujmout jasný postoj k terminologii této problematiky. Zkoumání obou jazykových jevů současně nám umožnilo odhalit příčiny nejednotnosti pojetí a terminologické nedůslednosti týkající se parenteze. Zejména ta prezentuje jazykový jev, který může být vykládán (a také je) z různých hledisek, která korespondují s odborným zaměřením autora. V teoretické části shrnující poznatky o parentezi, bylo uvedeno, že tato hlediska jsou trojího druhu, a to formální/syntaktické, funkční/sémantické a komunikativně-pragmatické, zohledňující význam parenteze pro hierarchizaci textu.

Autoři často mezi parenteze řadí i jevy v jiných odborných publikacích klasifikované jako syntakticky začleněné, a většinou si tak pro-

tířečí, protože jako jednu z charakteristik parenteze uvádějí právě syntaktickou nezačleněnost do báze výpovědi. Odůvodnění pak vyplývá právě ze zvoleného přístupu.

Nejčastěji se vyskytuje doplňující sdělení věcně obsahové uvádějící doplňující informaci, která je ovlivněná konkrétním typem publicistického textu a jeho tématem. Pokud analyzujeme zprávu týkající se politické situace v zemi, nejčastěji se bude vyskytovat doplnění politicky příslušnosti k politické straně, převážně umístěné do závorek. Podobně v kulturně zaměřených článcích můžeme očekávat např. uvedení jména herce či herečky za jeho/její roli, bibliografické údaje či odkazy na místo konání zmiňované akce. Rovněž autorské komentující poznámky se vyskytují poměrně často, nejvíce pak parenteze stylizační/formulační.

V tomto případě je ovšem zajímavé, že autorské komentující poznámky spojové, vyjadřující subjektivní názory autora, týkající se např. modality sdělení či podávající hodnocení jeho obsahu, jsou zastoupeny pouhými dvaceti pěti případy. Právě tyto parenteze jsou ve starších pracích označovány jako „pravé“ či „typicky publicistické“. Nízký počet těchto parentezí je dán zejména výkladem *Mluvnice češtiny 3* (1987), která sdělení typu *jak prohlásil, jak je známo, ví se, zdá se* apod. určuje jako syntakticky začleněné.

Právě v tomto striktním dodržování formálního hlediska spatřujeme jisté nedostatky. Na základě vlastních zkušeností a malé sondy, kterou jsme provedli v souvislosti s touto prací, víme, že pokud v laickovi pojem parenteze, ale spíše vsuvka, něco evokuje, jsou to právě výše uvedené konstrukce. Stejně tak i odborné práce často závěry *Mluvnice češtiny 3* nerespektují.

Na závěr se nabízí otázka, zda časté užívání grafického členění autor substitucí explicitně vyjádřeného významového vztahu za interpunkční znak nemaskuje své syntaktické a stylistické nedostatky nebo například pohodlnost, či dokonce neochotu vypisovat složité významové souvislosti. Na to ostatně naráží už J. Kořenský ve svém článku *Syntaktická stránka novin* (1965), ve kterém popisuje syntaktické nedostatky publicistických textů způsobené autorovou snahou po výrazové úspornosti, aby vyhověl nárokům, které jsou na něj v rámci žurnalistiky kladeny.

Literatura

- BEČKA, J. V. (1992). *Česká stylistika*. Praha: Academia.
- ČECHOVÁ, M. (1996). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- ČECHOVÁ, M. (2003). *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství.
- ČERMÁK, Fr. (1994). *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace.
- DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M. a kol. (1987). *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia.
- Encyklopedický slovník češtiny*. (2002). Praha.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1983). *Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu*. Praha.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1993). Koherence, koheze, konexe...? *Slovo a slovesnost*, 54, 58–64.
- HRBÁČEK, J. (1994a). *Nárys textové syntaxe*. Praha: Trizonia.
- HRBÁČEK, J. (1994b). Reliéfizace výpovědi a textu. *Naše řeč*, 77(2), 67–72.
- GREPL, M. a kol. (1996). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: LN.
- GREPL, M. a KARLÍK, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HAVRÁNEK, B. (1950). Dnešní čeština. *Naše řeč*, 34(1–2), 6–10.
- CHLOUPEK, J. a kol. (1991). *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- JANÍKOVÁ, L. (2009). *Parenteze z hlediska stylového*. Diplomová práce. Praha.
- KOŘENSKÝ, J. (1965). O syntaktické stránce novin. *Naše řeč*, 48(5), 303–304.
- KRAUS, J. (1995). Text očima českého syntaktika. *Naše řeč*, 78(5), 248–250.
- MATHESIUŠ, V. (1966). *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel.
- MINÁŘOVÁ, E. (2011). *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada Publishing.
- MÜLLEROVÁ, O. (1994). *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha.
- RULÍKOVÁ, B. (1966a). K jednomu typu přívlastkových vět s výrazem *jak*. *Naše řeč*, 49, 54–56.
- RULÍKOVÁ, B. (1966b). K problematice některých typů vedlejších vět s výrazem *jak*. *Slovo a slovesnost*, 27, 300–315.
- RULÍKOVÁ, B. (1971). Vedlejší promluvová linie. *Naše řeč*, 54, 69–78.
- RULÍKOVÁ, B. (1973). *Parenteze v současné češtině*. Praha: Academia.
- ŠMILAUER, V. (1969). *Novočeská skladba*. Praha: SNP.
- ŠTĚPÁN, J. (2007). Ke komentujícím vedlejším větám se spojovacím výrazem *jak*. *Slovo a slovesnost*, 68, 101–116.
- ŠTĚPÁN, J. (2011). Polovedlejší věty se spojkami *jestli*, pokud, aby v současné češtině. *Slovo a slovesnost*, 72, 102–117.
- ŠTÍCHA, F. (ed.). (2011). *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia.